Joakim Larsen som Skolehistoriker

Af Bjørn Kornerup

NAAR TALEN ER om at give en Karakteristik af den ansete og ikke mindst af Frederiksberg Skolevæsen saa fortjente Skolemand Joakim Larsen, maa der til Skildringen af hans Indsats som Pædagog og Administrator nødvendigvis føjes en Omtale af, hvad han har betydet som Skolehistoriker. Som den sjældent arbejdskraftige og evnerige Mand Joakim Larsen var, lod han sig ikke nøje med at røgte Dagens Gerning, men følte et dybt Behov efter at lære Forudsætningerne for sin og for den danske Skoles Virksomhed at kende, en Trang, der tidligt trykkede ham Pennen i Haanden og satte Frugt i et Forfatterskab af stor Lødighed.

Allerede som ganske ung Lærer paa Frederiksberg søgte Joakim Larsen at skaffe sig Kundskab om Skoleforhold i ældre Tid baade hjemme og ude. Som rimeligt var, begyndte han med at sætte sig ind i den foreliggende trykte Litteratur og var i disse Aar en flittig Gæst i Det kgl. Bibliotek og i Pædagogisk Selskabs Bogsamling. Fra 1875 tog han fat paa at anlægge mindre Samlinger til Skolevæsenets Historie, idet han omhyggeligt gjorde Uddrag af, hvad han havde forefundet i Litteraturen. Men med rigtigt Instinkt indsaa han, at skulde det lykkes ham at skabe Arbejder af blivende Værdi, maatte han søge til Arkivernes store Materiale.

Det var derfor et vigtigt Vendepunkt, da han kom i Gang med at anstille de Arkivundersøgelser, som fra nu af gennem henved 40 Aar skulde lægge en solid Grundvold under hans Forfatterskab. Han fik efterhaanden Adgang til Københavns Raadstuearkiv (Stadsarkivet) og til Rigsarkivet, benyttede desuden Provinsarkiverne (Landsarkiverne) og flere mindre Arkiver.

Det var den Gang ikke let for en Arkivbesøgende at drive Studier i utrykt Materiale. Arkivvæsenet var ikke godt organiseret, og

selve Materialet var uoverskueligt og til Dels uordnet. Joakim Larsen mindedes da ogsaa siden, at han naturligt nok, som den Autodidakt han var, i Begyndelsen havde haft ikke ringe Vanskeligheder at kæmpe med. Ofte kom hans Undersøgelser i Urede, og jævnlig maatte han gøre Arbejdet om igen eller ad andre Veje søge et Resultat, som en mere øvet Arkivbenytter straks vilde være kommet til. En stor Hjælp var det ham derfor, at han i Raadstuearkivet kunde blive vejledet af Arkivaren, Dr. Oluf Nielsen og i Rigsarkivet af Arkivar G. Kringelbach. Med god Grund taler han i sine Erindringer om »den utrættelige« Arkivar Kringelbach med den fine Sporsans, en Mand, der ogsaa fra andre Sider er kendt for den store Velvilje, hvormed han hjalp mangen en famlende Arkivgæst til Rette.[1]

Efter adskillige Forstudier kunde Joakim Larsen 1881 udsende sit første egentlige skolehistoriske Skrift *Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie*. Naar han senere saa tilbage paa dette Arbejde, var han, som det ikke sjældent sker i lignende Tilfælde, tilbøjelig til at mene, at han var kommet vel tidligt ind paa Forfatterbanen, og at Bogen ikke skulde have været udgivet, før end den var blevet underkastet endnu en Bearbejdelse.[2] Helt har han maaske ikke Uret i denne Betragtning. Men skønt det er let at se, at dette Skrift i flere Henseender er et Begynderarbejde, saa maa det dog siges, at det netop giver meget værdifulde Bidrag til Oplysning om det Emne, det behandler.

Med rigtig Forstaaelse havde Joakim Larsen set, at Hovedstadens Skolevæsen naturligt lod sig udskille fra hele Landets og kunde skildres som en Enhed for sig. For den ældre Tids Vedkommende har hans Bog især Betydning ved at paapege den Indsats i Skolevæsenets Udvikling, der skyldtes Pietismen, skønt Forfatteren ikke har formaaet at holde denne Bevægelse ude fra dens lidt ældre samtidige, den engelskpaavirkede, skoleinteresserede Vækkelsesretning. Selve Fremstillingsformen er meget tør, Behandlingen falder undertiden noget fragmentarisk ud og er for visse Afsnits Vedkom-

1. Jonstrupbogen 1930 S. 11; 1940 S. 16 f., 26 f.
2. Sst. 1930 S. 11.

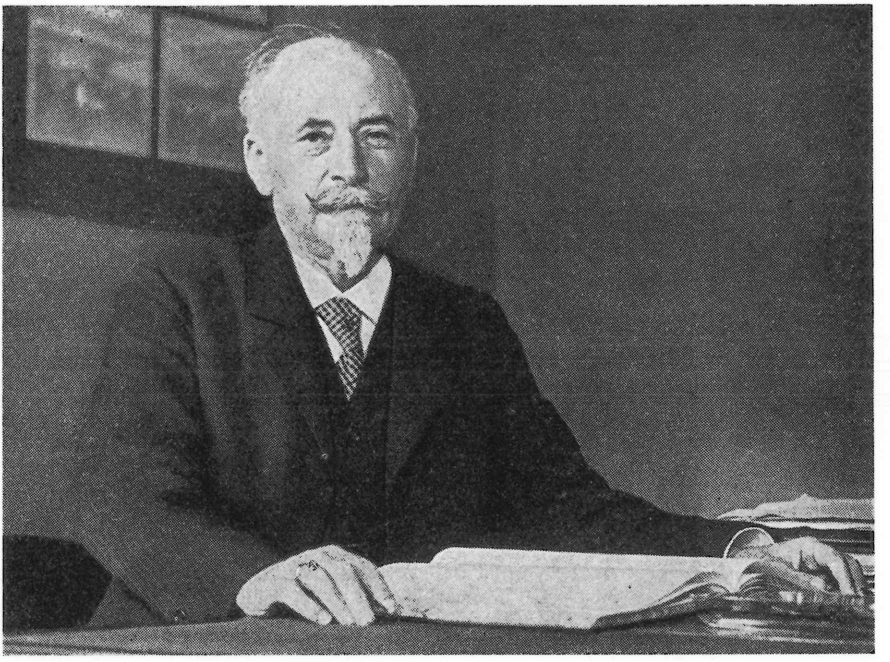

Joakim Larsen ved Arbejdsbordet. (Fotografi).

mende stærkt tynget af statistisk Stof, lige som ogsaa Oplysningerne om de benyttede Kilder er lidet tilfredsstillende.

Joakim Larsen har ikke nogetsteds udtalt, at han som ung bevidst satte sig det Maal at skrive en sammenhængende Fremstilling af den danske Skoles Historie, men det er nok muligt, at dette store Maal har dæmret for en Mand, der i den Grad følte Trang til at gøre sig Rede for de forudgaaende Tiders Udvikling. Imidlertid skulde der gaa en meget lang Aarrække, før han naaede til Vejs Ende. Den omfattende praktiske Gerning, der i saa høj Grad lagde Beslag paa hans Arbejdskraft, og hans undertiden svigtende Helbred i Forbindelse med Vanskeligheden ved at gennemføre Undersøgelser, der krævede — og maatte kræve — lang Tid, gør det forstaaeligt, at et saadant Værk ikke kunde tilendebringes i en Hast.

Som første Del af en saadan større sammenhængende Behandling kom 1893 *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-*

1818. Tilsyneladende kunde det maaske vække Forundring, at Forfatteren til en Begyndelse havde valgt netop dette Tidsafsnit, en Periode midt imellem ældre og nyere Tider. Det var dog sket i rigtig Erkendelse af, at paa det pædagogiske som paa saa mange andre Omraader er det 18. Aarhundrede et af de mest skelsættende Tidsrum i Menneskehedens Historie. Ikke mindst som Forudsætning for den danske Folkeskoles Historie i hele det 19. Aarhundrede er det af stor Vigtighed at kende de forskellige Systemer og Retninger, der mere eller mindre satte deres Præg paa de grundlæggende Skolelove, Anordningerne af 27. Juli 1814 om Almueskolevæsenet paa Landet og i Købstæderne. Joakim Larsen ansaa det derfor med Rette som sin Opgave at behandle Oplysningstidens pædagogiske Teorier, ikke mindst som de afspejlede sig herhjemme i Brydningen mellem en mere konservativ Retning, især repræsenteret af Biskop N. E. Balle, og en mere fremskridtsvenlig, der frem for alt fandt karakteristiske Repræsentanter i Brødrene Reventlow. Denne Spænding mærkes stærkt i den store Skolekommission af 1789, hvis Virksomhed derfor udførligt gennemgaas, og den sætter sine Spor i den samtidige Litteraturs overordentlig fyldige Behandling af pædagogiske Spørgsmaal, som indeholder et rigt Materiale til Belysning af Tidens Idéer.

Nogle Aar senere — 1899 — fulgte som anden Del af det store Værk *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898*, et svært Bind paa 524 tættrykte Sider. Det kan ikke nægtes, at flere Afsnit af dette Bind er tung Læsning, men det skyldes mere Ejendommeligheder ved Stoffet end ved Forfatteren. En stor Del af Fremstillingen maatte nemlig bestaa af Referater af Drøftelser i den pædagogiske Litteratur, af langtrukne Rigsdagsforhandlinger og detaillerede Lovgivningsbestemmelser. Med megen Ret bemærkede Joakim Larsen i Forordet, at der i den danske Folkeskoles Udvikling i det 19. Aarhundrede gør sig et paafaldende Misforhold gældende mellem Ord og Handling, den er »foregaaet gennem Strømme af Ord og en Vrimmel af Projekter«. Kan Bogen derfor i al sin Bredde ofte virke noget trættende, saa er det dog kendeligt, at Forfatteren ikke er blevet overvældet af det uhyre Stof. Bindet standser ved Folkeskoleloven af 24. Marts 1899, over

for hvilken Larsen indtager en behersket respektfuld Holdning. Den kan »kun betragtes som et Afdrag paa den Gæld, hvori Samfundet staar til Folkeskolen«, hedder det, men den er et Skridt paa Vejen mod en rigere Udvikling af Skolevæsenet, og han indskærper i denne Forbindelse Nødvendigheden af, at Skolen holder Skridt med den hele Samfundsudvikling.[1]

Først mange Aar senere, da Joakim Larsen efter sin Afgang fra det meget krævende Embede som Skoledirektør for Frederiksberg havde faaet bedre Stunder til fornyet litterært Arbejde, kom 1916 det afsluttende Bind i denne Trilogi *Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536-1784*. Denne Del spænder over det længste Tidsrum i Skolens Historie, og det er ogsaa den, der har stillet de største og mest forskelligartede Krav til Forfatteren. Det er da interessant at se, naar man sammenligner dette Bind med Skriftet fra 1881 om det københavnske Skolevæsen, hvorledes Joakim Larsen er gaaet frem i de mellemliggende Aar. Hans Kildekendskab er blevet meget mere omfattende, hans Horizont videre, og især er hans Metode blevet langt bedre. Bogen kan med Rette kaldes en moden Frugt af en livslang Forskergerning.

Medens der i de foregaaende Bind havde kunnet være Tale om at eftervise en Brydning mellem forskelligartede Idéer i Folkeskolens Udvikling, saa stillede Sagen sig anderledes for Tidsrummet 1536-1784. Joakim Larsen var da ogsaa ganske klar over, at i hele dette lange Tidsrum kan den danske Folkeskole ikke opvise mange pædagogiske Tanker og næsten ingen af original dansk Støbning. Hovedvægten i Skildringen maatte derfor lægges paa den kulturhistoriske Side, og Forfatteren maatte i særlig Grad bestræbe sig for at eftervise Sammenhængen mellem Skolens Forhold og Tidens forskellige kirkelige, økonomiske og sociale Faktorer. Dette er ogsaa i høj Grad lykkedes Forfatteren, og Fremstillingen har netop ved de mange kulturhistoriske Træk, der anføres, faaet en mere almeninteressant, for en større Læserkreds tiltrækkende Karakter end de forudgaaende Bind.[2]

1. Anf. Skrift S. 506.
2. I det anførte Skrift S. 367 hedder det smukt og træffende: »Selv om der baade i Skole og Hjem var lavt til Loftet og nær til Væggene, og den Tankegang, der

Joakim Larsens Fremstilling af den danske Skoles Historie 1536-1898 maa kaldes et betydeligt historisk Værk af grundlæggende Art. Da han begyndte, forelaa der — fraregnet en Del spredte Bidrag — blot en lille, ikke meget dybtgaaende Oversigt af L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848. Da han afsluttede sin Skildring, var det lykkedes ham at skabe en Haandbog, som for lange Tider vil blive staaende som Hovedværket om Folkeskolens Historie. Overmaade meget havde maattet bygges op fra Grunden, og først efterhaanden havde de større Linier i Helhedsudviklingen kunnet træde klart frem.

Som Skolehistoriker udmærker Joakim Larsen sig først og fremmest ved sin Grundighed i Forundersøgelsen: han kendte til Bunds den pædagogiske Litteratur, og han blev mere og mere hjemme i det arkivalske Materiale. Skønt der hist og her lader sig paavise Urigtigheder og Fejltagelser, og skønt Joakim Larsen saa lidt som nogen anden Historiker har Krav paa at have sagt det sidste Ord, saa er Soliditet og Nøjagtighed fremtrædende Kendemærker ved alt hans Arbejde. Ikke mindre iøjnefaldende er den strenge Saglighed, der overalt præger Behandlingen. Det var ham i første Række om at gøre saa redeligt og objektivt som muligt at skildre de forskellige Tidsaldres Udvikling, som den virkelig havde formet sig, og set i Forhold til Tidens egne Idealer. Allerede i Forordet til Bogen om det københavnske Skolevæsens Historie havde han udtalt, at det skulde være Maalet blot »at give en ordnet Samling af faktiske Meddelelser, men ingen kritisk Historie«, og lignende Toner lader sig høre i den store Skolehistorie, der bl. a. tilsigtede at være »et Magasin for dem, der have vanskelig Adgang til selve Kilderne«.[1]

Som Følge af dette Program har Joakim Larsens Arbejder først og fremmest til Hensigt at give en Fremstilling af alle de faktiske Forhold i Skolens Historie. Hans Interesse samler sig i fremtræ-

raadede begge Steder, hverken var vid eller dyb, saa er dog her et Stykke af Danmarks Kulturhistorie blevet til, og en Del af det bygget op, som Folket har levet paa«.

1. Joakim Larsen, Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie, Forordet. Samme, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818, Forordet. Samme, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898, Forordet: »mere ... et Magasin for Meddelelser om Skolen end en kritisk Historie«.

dende Grad om Institutionshistorien, om Lovgivning, Reglementer, økonomiske og administrative Forhold. Dog vilde det være ensidigt at opfatte hans Bøger som en blot og bar Materialsamling. De er vel i høj Grad stofmættede, men han formaar meget vel at gøre Stoffet levende ved at se det som Udtryk for de skiftende Tiders Udvikling. Skønt han ikke ønskede at optræde som kritisk (det vil i denne Forbindelse sige: ræsonnerende) Historiker, maa han dog nu og da tage Stilling til de forekommende Fænomener, og i saadanne Tilfælde er hans Dom altid præget af stor Retfærdighedssans. Han udtaler sig med Varsomhed om Personligheder og Retninger, ogsaa der, hvor han ikke kunde sympatisere med dem. Det gælder saaledes hans Behandling af Oplysningstiden og dens pædagogiske Indsats, hvis afgørende Betydning han klart har erkendt, men som næppe stod hans Hjerte nær.

Derimod kan man jævnlig savne en fyldigere Baggrundsskildring. Særlig gælder dette den pædagogiske Udvikling i Udlandet, fra hvilken man i Danmark modtog saa mange og værdifulde Impulser. Heller ikke er det lykkedes Forfatteren at tegne Portrætter i faste og klare Omrids af de Mænd, der var de førende paa Skolevæsenets Omraade. Formodentlig ejede Joakim Larsen ikke Evnen til at give saadanne Karakteristiker af Personligheder, men just denne Mangel kan nu og da bidrage til at give hans Fremstilling en vis Tørhed. Iøvrigt maa det siges, at Joakim Larsen skriver et udmærket Dansk, klart, rent, velformet, et ypperligt Medium for hans logiske Tankeføring.

Skønt de ovenfor nævnte Skrifter skulde synes at have trukket tilstrækkeligt store Veksler paa den ellers saa travlt optagne Mands Tid og Arbejdskraft, er Joakim Larsens skolehistoriske Forfattervirksomhed ikke udtømt hermed. Livet igennem forfattede han en Række andre, særskilt udgivne Skrifter og offentliggjorde talrige Bidrag til Skolevæsenets Historie i pædagogiske og historiske Tidsskrifter. Ikke mindst i Aarene efter sin Afgang 1911 lykkedes det ham at faa udgivet ikke faa saadanne Ting af mere speciel Karakter. Idet jeg iøvrigt henviser til den vedføjede Bibliografi over Joakim Larsens store, om end spredte Forfatterskab, skal jeg i det følgende omtale enkelte af hans andre Arbejder.

1884 kom det eneste af Joakim Larsens Skrifter, der behandler udenlandske Forhold: *Folkeskole og Konfession i Udlandet,* en klar Oversigt over et af Tidens store Stridsspørgsmaal. Sin egen Stilling til dette antyder Forfatteren ved at betone det ønskelige i »en fredelig Samvirken mellem de forskjellige Faktorer, som have Lod i Skolen« (S. 92). 1894 udsendte han *Sjællands Stifts Skolemøder 1844-94,* væsentlig en skematisk Oversigt, men forsynet med en historisk Indledning, der efterviste disse Møders Betydning som Middel til at organisere Folkeskolens Lærerstand. 1899 kom et lignende Skrift *Danmarks Lærerforening og dens Virksomhed 1874-1899,* hvori det er lykkedes ham under Behandlingen af det specielle Emne at aftegne ikke uvæsentlige Sider af Folkeskolens Udvikling i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede. Endvidere maa fra 1914 nævnes det overordentlig omfattende Festskrift *Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse* (609 Sider i stort Oktav).[1] Foruden en indholdsrig Indledning, der i sammentrængt Skikkelse giver en fortræffelig Skildring af det samme Emne, som han i bredere Form havde behandlet i første Bind af sin Skolehistorie, er her aftrykt store Dele af det Aktstykkemateriale, der staar i Forbindelse med Skolelovene. Kan der end i udgiverteknisk Henseende indvendes et og andet mod denne Udgave, kan dens store praktiske Værdi som Haandbog ikke bestrides. — Endelig lykkedes det 1918 Joakim Larsen i knap Lærebogsform til Brug for Seminarierne at faa udgivet *Den danske Folkeskoles Historie,* der viser, at Forfatteren ikke alene var en kyndig og grundig Forsker paa dette Omraade, men ogsaa i den Grad beherskede Stoffet, at han fuldt ud evnede baade selv at bevare Overblikket og meddele andre det.

I mange Tidsskrifter har Joakim Larsen behandlet specielle Punkter inden for Skolehistorien. I de senere Aar kom Udgivelsen af de historiske Amtsaarbøger ham saaledes veltilpas, idet han i disse kunde belyse den lokale Skolehistorie, hvis almindelige Ud-

1. Dette Skrift er det eneste af Joakim Larsens Arbejder, der blev anmeldt i Historisk Tidsskrift (8. R. V, 318-21, af Alexander Rasmussen). Overhovedet kunde man nok have ventet, at hans Arbejde havde fundet noget mere Paaskønnelse hos de saakaldte Faghistorikere. Det sidste Bind af hans store Skolehistorie kom dog med Understøttelse af den grevelige Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse og af Carlsbergfondet.

vikling han havde skildret i sine større Arbejder. Blandt Joakim Larsens talrige Afhandlinger kan der maaske især være Grund til at nævne *Gymnastikundervisningen i Danmark paa Nachtegalls Tid* (i Vor Ungdom 1895 S. 465-512), et Mønster paa en monografisk Behandling af en enkelt Side af den pædagogiske Virksomhed. Glemmes maa heller ikke hans Medarbejderskab ved Dansk biografisk Leksikon, 1. Udgave. Joakim Larsen erkendte selv senere, at han (som saa mange andre) havde lært meget i Retning af Nøjagtighed af Leksikonets altid aarvaagne Redaktør C. F. Bricka.[1]

Det ligger nær til Slut at spørge, om Joakim Larsen ikke har leveret historiske Bidrag til Oplysning om Skolevæsenets Udvikling i den Bydel, han selv Livet igennem var knyttet til. Som det var at vente, maa Svaret blive bekræftende. Allerede 1886 udgav Joakim Larsen for Frederiksberg Skolekommission *Oversigt over Udviklingen af Frederiksberg Kommunes offentlige Skolevæsen,* og Aar 1901 kom denne i bearbejdet Form som *Frederiksberg Skolevæsen og dets Udvikling 1858-1900.* Ingen af disse Smaaskrifter hører til hans mere let tilgængelige Arbejder. Fremstillingen er tør og skematisk og har helt Karakteren af en officiel Indberetning eller Redegørelse. Begge Oversigter indeholder dog en stor Sum af nyttige Oplysninger. Den første faar tillige forøget Værdi ved en Række nyere Aktstykker vedrørende Skolevæsenet, som er aftrykt som Bilag.

Den ældste Skole, der blev bygget paa Frederiksberg, havde til Huse i en lang, lav Bygning ved Siden af Præstegaarden, opført 1737 og først nedrevet 1911. Adskillige ældre Frederiksbergensere vil sikkert endnu mindes denne karakteristiske Bygning, hvori i sin Tid Adam Oehlenschläger i lidet hyggelige Omgivelser havde faaet indprentet de første Kundskaber. Joakim Larsen omfattede denne Bygning med særlig Pietet: her havde han haft sine første Undervisningstimer som ung Lærer paa Frederiksberg, og i Lærerboligen havde han siden haft sit eget Hjem.[2] Der var da mere end een Aarsag til, at Joakim Larsen kunde benytte denne Skole

1. Jonstrupbogen 1940 S. 18.
2. Jonstrupbogen 1929 S. 24, 38 f.

som Udgangspunkt til at samle Efterretninger ad arkivalsk Vej om det ældste frederiksbergske Skolevæsen. Resultatet blev en lille Afhandling *Skolen i Pilealleen* (trykt i Fra Arkiv og Museum III, 377-403).

Som det altid havde været Maalet for Joakim Larsens Studier over den almindelige danske Skolehistorie derigennem at vinde en dybere Forstaaelse af Nutidens Forhold, saaledes tør man ogsaa opfatte denne lille Afhandling som et Forsøg paa at skabe Perspektiv for det lokale Arbejdsfelt, der i særlig Forstand var blevet hans, og som under hans Styre havde oplevet saa rig en Udvikling.